

Banklarda komplayens xidmətinin təşkili və onun funksiyaları

Zaur Hacıli

Məlumdur ki, hər bir bankda cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) üzrə müvafiq fəaliyyətə məsul olan bir şəxs – komplayens funksiyalarını icra edən əməkdaş – təyin edilməlidir.

Həmin şəxs də ya bank rəhbərlərindən biri (İdarə Heyətinin və ya Müşahidə Şurasının üzvü) ya da bankın daxili audit xidmətinin və ya müştərilərə xidmət bölməsinin rəhbərindən başqa bankın hər hansı digər struktur bölməsinin rəhbəri olmalıdır. [1]

Nəzərə alsaq ki, PL/TMM üzrə bir çox iş texniki xarakter daşıyır və bu işlər də, bir qayda olaraq, sırayı əməkdaşlar tərəfindən aparılır, hər bir bankda PL/TMM üzrə vəzifələrin ayrıca bir struktur bölməsi çərçivəsində aparılması daha məqsədəuyğun hesab edilə bilər. Həmin struktur bölməsi yalnız PL/TMM üzrə fəaliyyəti ilə deyil, digər fəaliyyətlə də məşğul ola bilər. Təcrübə göstərir ki, bu məqsədlər üçün bankın mövcud şöbə və departamentlərindən ən uyğunu risklərin idarə edilməsi bölməsidir. Lakin, bu da o demək deyildir ki, PL/TMM üzrə bütün funksiyalar yalnız bir bölməyə verilməlidir; çünki həmin funksiyaların bir neçə bölmələr arasında paylanmasına qadağa yoxdur.

Banklarda ortaya çıxan əsas suallarından biri də, PL/TMM üzrə ayrıca bir struktur bölməsinin yaradılması zərurətinin olub-olmaması, zərurət olduqda isə həmin bölmənin ştatının hansı sayda olmasıdır. Qanunvericiliyimizdə bu məsələlərə dair konkret tələbin olmaması banklar tərəfindən bir fürsət olaraq qəbul edilməlidir. Çünki bu məsələlərə cavab fərdi olub, hər bir bankın ölçüsündən (ştat sayından), təklif etdiyi məhsul və xidmətlərin xüsusiyyətləri və assortimentindən, bir sözlə, bankın məruz qaldığı nisbi risk səviyyəsindən [2] və ən əsası da, bankda görülən işlərin avtomatlaşdırma səviyyəsindən asılı olacaqdır. Nisbi risk səviyyəsi nə qədər yüksək, avtomatlaşdırma səviyyəsi isə nə qədər aşağı olsa, bir o qədər də PL/TMM üzrə funksiyaların hər hansı struktur bölməsinə verilməsinə, ayrıca struktur bölməsinin yaradılmasına və həmin struktur bölməsinin geniş edilməsinə zərurət yaranacaqdır. Resursları hədəf yerə sərf etməmək və eyni zamanda riskləri minimumlaşdırmaq məqsədilə, hər zaman olduğu kimi, bu səfər də bank risk ilə fayda (zərurət) arasındakı tarazlığı əldə etməli olacaqdır.

Ayrıca struktur bölməsinin yaradılmasına dair qərar qəbul edilmədikdə, PL/TMM üzrə müəyyən funksiyalar (komplayens funksiyaları) digər struktur bölmələrinin əməkdaşları arasında paylana bilər. Bu halda funksiyalar, bir qayda olaraq, 2 əsas istiqamətdə formalaşır: strateji və taktiki. Belə ki, bir əməkdaş PL/TMM üzrə strateji baxışların formalaşdırılmasına, habelə sistemin effektivliyinə

nəzarətin həyata keçirilməsinə görə, digər əməkdaş(lar) isə gündəlik şübhəli əməliyyatların müəyyən edilməsinə, hesabatların Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə [3] göndərilməsinə və digər texniki xarakterli işlərin icra edilməsinə görə məsuliyyət daşıya bilər(lər).

Yalnız PL/TMM üzrə fəaliyyət göstərəcək ayrıca bir struktur bölməsinin yaradılmasına dair qərar qəbul edildikdə [4] isə həmin bölmənin strukturuna dair da suallar ortaya çıxır. Qeyd edilməlidir ki, vahid standartlar burada da mövcud deyildir. Lakin, nəzərə almaq lazımdır ki, bu cür bölmənin strukturu onun 3 əsas taktiki funksiyasından asılı olaraq formalaşdırılması daha məqsəduyğun olardı. Birinci funksiya bank vasitəsilə aparılmış əməliyyatların ilkin qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Bu funksiyayı yerinə yetirən əməkdaş(lar) əməliyyatlar barədə məlumatların ilkin emalı (məlumatların qruplaşdırılması, təsnifatlaşdırılması, dəqiqləşdirməsi, tamamlanması) ilə məşğuldur(lar). İkinci funksiya məlumatların qiymətləndirilməsi, indikatorlar əsasında yüksək riskli, qeyri-adi və şübhəli əməliyyatların müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Buradakı effektivlik əsasən bankın istifadə etdiyi proqram təminatlarının gücündən asılı olacaqdır. Və, nəhayət, üçüncü funksiya məlumatların Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə ötürülməsi, habelə Maliyyə Monitorinqi Xidməti ilə digər əməkdaşlıq fəaliyyəti ilə bağlıdır. Beləliklə, əgər bankda PL/TMM üzrə ayrıca departamentin təsis edilməsinə dair qərar qəbul olunursa, həmin departament daxilində şərti olaraq deyə biləcəyimiz “Emal”, “Təhlil” və “Hesabatlıq” şöbələri yaradıla bilərdi. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bankın nisbi risk dərəcəsi yüksək deyilsə, avtomatlaşdırma səviyyəsi isə, əksinə, yüksəkdirsə şöbələrin sayı 2-dək ixtisar edilə, və yaxud da sözügedən 3 əsas funksiya yalnız 3 əməkdaş arasında paylana bilərdi.

Komplayens bölmələrinin strukturlarına dair ayrıca beynəlxalq standartlar olmasa da, belə bölmələrin funksiyaları üzrə bir neçə prinsiplər nəzərdə tutulmuşdur. [5]

Bununla bağlı ilk olaraq qeyd olunmalıdır ki, komplayens “quru” qayda və proseduralarla məhdudlaşdırılmalı deyildir, hər bir bankda bu məsələ üzrə ayrıca mədəniyyət formalaşdırılmalıdır. Komplayens mədəniyyəti hər bir bankın etik davranış kodeksinin və fəlsəfəsinin ayrılmaz və əhəmiyyətli hissəsini təşkil etməlidir. Formal qayda və prosedurlar pozulmasa belə, bankın qeyri-sağlam nüfuzu bankın gəlirlik səviyyəsinə mənfi təsir göstərə biləcəyi hamıya məlumdur.

Komplayens funksiyalarına hörmət və onların zəruriliyinə inam bankın bütün digər əməkdaşları üçün ibrət verici olaraq ilk növbədə bank rəhbərlərinin təmsalında təcəssüm edilməlidir.

Bank daxilində komplayens funksiyalarının bölgüsündən və təşkilindən asılı olmayaraq həmin funksiyaları icra edən əməkdaşlar müstəqil, kifayət qədər müvafiq resurslarla dəstəklənmiş, onların vəzifələri konkret müəyyən edilmiş, fəaliyyətləri isə bankın daxili audit tərəfindən dövrü olaraq yoxlanılmasına tabe edilmiş olmalıdır.

Komplayens funksiyalarının icra edilməsindəki müstəqilliyi ayrıca müəyyən edilmiş komplayens funksiyalarının statusu ilə təmin edilə bilər. Bu cür status da ilk növbədə bankın siyasəti və daha sonra həmin siyasətə uyğun hazırlanmış digər daxili sənədlərdə (qaydalarda, vəzifə təlimatlarında) öz əksini tapmalıdır. Daxili sənədlərlə dəqiq müəyyənləşdirilməli olan məsələlərə komplayens funksiyasının rolu, risklərin idarə edilməsindəki yeri, komplayens funksiyalarını icra edən əməkdaşların müvafiq (o cümlədən hesabatlılıq) vəzifələri, habelə bankın digər struktur bölmələri ilə əməkdaşlıq etmək, komplayens qaydalarının pozulma hallarını araşdırmaq və öz mülahizələrini maneəsiz şəkildə bankın ən yüksək rəhbərlərinə (İdarə Heyətinin və/ və ya Müşahidə Şurasının üzvlərinə) çatdırmaq hüquqları aiddir.

Komplayens funksiyalarının öhdəsindən gəlmək üçün başda məsul şəxs olmaqla komplayens funksiyalarını icra edən digər əməkdaşlar PL/TMM üzrə mövcud qanunvericiliyi çox yaxşı bilməli, müvafiq sahədə kifayət qədər uzun müddətli təcrübə, bacarıq və səriştəyə yiyələnmiş olmalıdırlar. Həmin şəxslər yüksək peşəkar və şəxsi keyfiyyətləri ilə fərqlənməli, bankın digər əməkdaşlarına

dəstək olmalı, bank rəhbərlərinə dəyərli tövsiyələrini verə biləcək və korporativ əməkdaşlığı yüksək səviyyədə saxlaya biləcək iqtidarında olmalıdırlar.

Komplayens funksiyalarını icra edən əməkdaşların vəzifələrinə ilk olaraq, bank vasitəsilə aparılan hər bir əməliyyatı izləmək, təhlillər aparmaq, qeyri-adi əməliyyatları müəyyən etmək, müvafiq daxili qaydalara uyğun olaraq şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatı Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə təqdim etmək, İdarə Heyətinə (Müşahidə Şurasına) dövrü olaraq hesabat vermək vəzifələri aiddir. Bundan savayı, komplayensə dair tədbirlər planına uyğun olaraq, müəyyən dövrlərdə komplayens funksiyalarını icra edən əməkdaşlar tərəfindən bankın PL/TM üzrə riskləri, habelə bank daxilindəki mövcud PL/TMM sistemi qiymətləndirilməli və bankın bütün əməkdaşları üçün müvafiq təlimlər təşkil edilməlidir. Bunun üçün, sözsüz ki, tədbirlər planı özü əsaslı və ətraflı düşünülmüş şəkildə tərtib edilməlidir.

Təsəlli verən hal odur ki, komplayens funksiyalarını icra edən əməkdaşların bilik və təcrübələri istənilən səviyyədə olmadıqda komplayensin bəzi funksiyalarının icrası müvəqqəti olaraq bankdan kənar şəxslərə tapşırıla bilər (outsorsinq) [6].

Bütün bu işlərdə yadda saxlanılmalı ən əsas məsələ isə odur ki, komplayens funksiyalarının effektivliyi bankın korporativ mədəniyyəti, şəffaflığı, yüksək əxlaq normaları və bank daxilindəki əməkdaşlıq səviyyəsindən artıq dərəcədə asılıdır.

Komplayens funksiyaları xərc yaradan olaraq deyil, potensial (üstü qapalı) fayda gətirən fəaliyyət kimi qəbul edilməlidir. Məhz həmin fəaliyyət nəticəsində bank gələcəkdə qarşılaşa biləcəyi xoşa gəlməz hallardan qabaqcadan qurtulmuş olacaqdır. Məhz bu funksiyalar sayəsində bankın yüksək korporativ mədəniyyəti, imici və etibarlılığı sabit qalmaqda davam edəcəkdir. Bankın fiziki mövcudluğunu və pul vəsaitlərinin təhlükəsizliyini təmin edən təhlükəsizlik departamentidirsə, sözügedən dəyərlərin təhlükəsizliyini təmin edən də komplayens fəaliyyətidir.

Zaur N. HACILI

Azərbaycan Bank Tədris Mərkəzinin eksperti,

Pulların Yuyulmasına Qarşı Mübarizə üzrə Sertifikatlı Ekspertlər Assosiasiyasının üzvü

İstinadlar:

[1]“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, m.12; “Hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemlərinin hazırlanmasına dair” Tələblər; bəndlər 13.5 və 13.6.

[2] Bankın məruz qaldığı nisbi risk səviyyəsi barədə daha ətraflı, bax: Zaur Hacı, Məncə bu əməliyyat şübhəlidir..., “Banklar və Biznes” jurnalı, №37, 2011, s.39

[3] Bu məqalənin məqsədləri üçün “Maliyyə Monitoring Xidməti” dedikdə, ölkəmizdə olan müvafiq qurum deyil, ümumilikdə, Maliyyə Kəşfiyyat Orqanı (FIU) başa düşülür.

[4] Yalnız PL/TMM funksiyalarını icra edən struktur bölməsi “Komplayens şöbəsi/departamenti” olaraq adlandırıla bilər.

[5] Banklarda komplayens funksiyalarına dair prinsiplər barədə daha ətraflı bax: Basel Committee on Banking Supervision, Compliance and the compliance function in banks, aprel 2005

[6] Komplayens funksiyalarının outsorsinqi barədə daha ətraflı bax: The Joint Forum (Basel Committee on Banking Supervision, the International Organization of Securities Commissions, and the International Association of Insurance Supervisors), Outsorsing in Financial Services, fevral 2005